

POEZIJA I ANGAŽMAN

Esej¹

2

Pesnici, čitaoci poezije, neznanci i prijatelji, čast mi je i zadovoljstvo što sam danas među vama.

Iako nevidljiv, prisutan je u ovoj dvorani još neko čiji duh želim da prizovem: veliki škotski marksistički bard Hju Makdermid. Najpre ću nešto pročitati iz njegovog poletnog, rasprisanog manifesta naslovljenog, vrlo direktno, *Poezija kakvu želim*. Ponudiću vam nekoliko odlomaka s nadom da ćete pročitati i celu pesmu:

*Poezija koju odlikuje
Jasan stav protiv intelektualne apatije,
Čija se građa temelji, kao Grejova, na zahtevnom znanju
A metar govori o pesniku
Koji se učio na Pindaru i velškoj poeziji,*

*Ali, i više od toga, čije reči naviru iz uma
Koji brižno prosejava sloj po sloj
Ljudskih života – svestan neprebrojnih mrtvih
I neprebrojnih još nerođenih...*

*Govor, poezija, da život napaja
Spregnutom snagom sveg našeg bića...*

*Nije li to ono što nam treba? –
Tananost i dubina organizacije
Kao preduslov širine dovoljne
Da iskaže svu raznolikost sveta...*

*Fotografski rečeno, „širokougao“ pesme...
Poezija kao operaciona sala
Vrcava od hitre, okretne energije,
Energije tihe i uzdržane i zastrašujuće budne
Gde pesnik postoji tek kao bolničar tokom operacije...*

¹ Izvornik: Adrienne Rich, *Poetry and Commitment, An Essay*; New York: W. W. Norton, 2007. Esej je prvi put predstavljen kao plenarno predavanje na Konferenciji o poeziji i politici 2006, na Univerzitetu Sterling u Škotskoj. (Prim. prev.)

*Poezija čije slike
Iskaču jedna drugoj sa ramena kao zuavski akrobati,²
Ili su čudne i očaravajuće kao javanska plesačica,
Retna Mohini, ili duboke i složene
Kao svaki ples Rama Gopala i njegove trupe...*

*Poezija tako ucelovljena da je neizvodljiva
Dok nova i svesna organizacija društva
Ne izrodi novu viziju
Sveta kao celine...*

*– Učena poezija sasvim oslobođena
Brutalne ljubavi prema neznanju;
I poezija gde pesnik pet para ne daje
Za prostije oblike ličnog uspeha.*

Manifest želje za „novom i svesnom organizacijom društva“, i dostojna poetska vizija. Manifest koji svedoči o opsegu, tenzijama i protivrečnostima pesničkog poduhvata. Imajmo na umu izraze „zahtevno znanje“, „spregnuta snaga sveg našeg bića“, „širokougona“ pesma, ali jednako i sliku pesnika kao bolničara u operacionoj sali: „zastrašujuće budnog“.

2

Volela bih ovde da pomenem izvesne aspekte poezije koji se tiču njenog stvaranja i recepcije u društvu još nasilnije politizovanom i brutalno podeljenom od onoga koje je poznao Makdermid. Neće ovo predavanje glatko teći; naprotiv, u sagledavanju terena poezije i angažmana praviću mnogo naglih rezova, u nadi da će se nešto od toga primiti i na druge skupove i razgovore.

Za početak: šta podrazumevam pod angažmanom?

Vraćam se načas u godinu 1821: na Šelijevu tvrdnju, u *Odbrani poezije*, da su pesnici „nepriznati zakonodavci sveta“. Prečesto i pobožno citirana, mahom istrgnuta iz konteksta, ona navodi na pomisao da pukim pisanjem stihova pesnici ostvaruju neku izuzetnu moralnu moć – na način maglovit i nimalo preteći. Šeli je, međutim, u svom ranijem političkom eseju *Filozofski pogled na reformu*, pisao da su „Pesnici i filozofi [kurziv moj] nepriznati“, itd. Filozofi o kojima je govorio bili su revolucionarno opredeljeni: Tomas Pejn, Vilijam Godvin, Volter, Meri Vulstonkraft.

A sam Šeli, da ne bude zabune, i te kako je bio spreman da menja zakonodavstvo svoga doba. Nije za njega bilo protivrečnosti između poezije, političke filozofije i aktivnog otpora nelegitimnoj vlasti. Ovo je savršeno jasno video pisac prikaza u časopisu *High Tory Quarterly* koji mu se ovako narugao:

---

² Zuavski akrobati u kratkom filmu Bastera Kitona *The Playhouse*, počev od 14:09 <https://www.youtube.com/watch?v=h7eEnVQqCHE> (Prim. prev.)

G. Šeli hteo bi da poništi naše zakone... Da ukine imovinska prava... Da nam poruši crkve, da naše ustanove sravni sa zemljom, da nam spalji biblije...

Njegov spev *Kraljica Mab*, žestoko napadan i zabranjen odmah po izlasku iz štampe, pojavio se kasnije u piratskim izdanjima zahvaljujući svojevrstnom pokretu za slobodu govora, i prodavao se u jeftinom povezu po uličnim tezgama u industrijskim kvartovima Mančesteru, Birmingemu i Londonu. Pronašao je, na tim mestima, mnogo oduševljenih čitalaca među sindikalistima i čartistima iz opismenjene radničke i srednje klase. U tom spevu, vilinska Kraljica Mab, sagledavši sve muke i nepravde ovoga sveta, objavljuje:

*Nije ta beda bez neke,
Nit je bez uzroka i leka.
Zla priroda ljudska, taj izgovor
Koji kraljevi što vladaju, i kukavci što se klanjaju, potežu
Za svoje zločine bez broja, nije izvor krvoprolića
Što jadi zemlju razdorom opustošenu.*

...

*Priroda! – Ne!
Kraljevi, popovi i državnici satiru ljudski cvet...*

Šeli je, zapravo, u moćnim ustanovama, a ne u prvorodnom grehu ili „ljudskoj prirodi“, video izvor ljudske bede i nesreće. Umetnost je, za njega, bila organski povezana sa „borbom između Revolucije i Opresije“. Njegov Zapadni vetar bio je „proročanska truba“, onaj što razgoni „mrtve misli... kô svelo lišće, da ubrza novo rođenje“.

Nije Šeli rekao: „Pesnici su nepriznati dekorateri sveta.“

3

Još nešto na temu angažovanog pesnika i delovanja poezije u svetu: dva intervjua, oba iz 1970.

Visoki zvaničnik grčke vojne hunte pita pesnika Janisa Ricosu, tada u kućnom pritvoru: „Vi ste pesnik. Zašto se petljate u politiku?“

Ricos odgovara: „Pesnik je prvi građanin svoje zemlje i baš je zato pesnikova dužnost da brine o politici svoje zemlje.“

Kao komunista, robovao je u fašističkim logorima od 1947. do 1953; jedna njegova knjiga bila je javno spaljena. Za većinu svojih sunarodnika, on je doista bio „prvi građanin“, glas nacije iznurene invazijom, okupacijom, građanskim ratom – u pesmama zgusnute figurativne lepote. U tom svojstvu, bio je takođe i građanin sveta. Njegova poema *Romiosini*, iz sopstvenog mesta i vremena, progovara o ratovima i vojnim okupacijama dvadeset prvog veka (navodim odlomak u prevodu Kimona Frajera).

*Ovo je predeo surov kao tišina
na grudi privija užareno kamenje,
grli na suncu svoje osirotele masline i vinograde,*

*stiska zube. Vode nema. Samo svetlosti.
U svetlosti se drumovi gube i tor baca
gvozdenu senku.*

*Drveće, reke i glasove skamenio je živi kreč sunca.
Korenje se o mermer spotiče. Od prašine težaju grmovi tršlje.
Mazge i kamenjar. Sve dahće. Vode nema.
Sve je usahlo već godinama. Sve glođe zalogaj neba
da u sebi priguši gorčinu...*

*U polju je poslednja lasta kasno letela,
Rezala vazduh kao crni flor na rukavu jeseni.
Ništa više nije preostalo. Samo spaljene kuće što još tinjaju.*

*Ostali su nas onomad napustili i plegali pod kamenove,
sa svojim poderanim košuljama, svojim zavetima
urezanim u izvaljena vrata.
Niko nije plakao. Nismo imali vremena. Samo se tišina produbila...*

*Teško će nam biti da zaboravimo njihove ruke,
Teško će biti rukama grubim od oroza da istražuju krasuljak...*

*Svaku noć u poljima mesečina veličanstvene mrtve izvrće na leđa,
Divljim, ledenim prstima pretražuje im lica, kako bi sina prepoznala
po kroju brade i po kamenim obrvama,
pretražuje im džepove. Nešto će uvek pronaći. Uvek se nešto može pronaći.*

*Medaljon sa iverkom od Krsta. Opušak.
Ključ, pismo, sat zaustavljen u sedam.
Ponovo navijamo sat. Sati se vuku dalje...*

Ovo je govorila Grčka: danas bi to mogli biti Gaza ili Irak, Avganistan ili Liban.

Drugi intervju: južnoafrički pesnik Denis Brutus, u odgovor na pitanje o poeziji i političkom aktivizmu: „Verujem da pesnik – kao pesnik – nije obavezan da se angažuje, ali čovek – kao čovek – ima tu obavezu. Drugim rečima, mislim da bi se svako morao angažovati, a pesnik je samo jedan od mnogih ‘svakovića’.“

Denis Brutus pisao je, delovao, bio uhapšen pa zatim i proteran zbog otpora južnoafričkom aparthejdskom režimu. Aktivan je i dalje, piše na međunarodnoj sceni, uključen u pokrete za globalnu pravdu. Pročitacu jednu epigramski trpkus pesmu – netipičnu za njegov opus, ali jasno opredeljenu:

*Jedna stara crnkinja,
napaćena,
veli mi da sam joj dao
„nove slike“.*

– jedan otac u crno zavijen
zbog radikalnog heroizma
nalazi utehu
u mom stihu.

tada znam
to su oni za koje pišem
i moj stih je delotvoran.

Moj stih je delotvoran. U dva smisla: kao učesnik u političkoj borbi, i na ličnom, instinktivnom nivou, gde se taj stih prima i njegovo svedočenje ceniti.

Postoje dva odgovora na pitanje o poeziji i angažmanu, koja vidim kao komplementarna, a ne suprotstavljena.

Presudno je, u ovom kontekstu, priznavanje poezije kao onoga što Džejms Skali naziva „društvenom praksom“. Skali podvlači razliku između „protestne“ i „disidentske“ poezije: Protestna poezija je „konceptualno plitka“, „reaktivna“, po sredstvima predvidljiva, prečesto svedena na kršenje ruku sa treće galerije.

Disidentska poezija, međutim [po njegovim rečima], ne poštuje granice između privatnog i javnog, sopstva i drugoga. Razbijajući granice, ona razbija tišinu, progovara u ime učutkanih, ili, u najboljim primerima, zajedno sa njima; ona poeziju čini pristupačnom, postavlja je u središte života... To je poezija koja ume da odbrusi, koja bi da dela kao sastavni deo sveta, a ne samo kao njegovo ogledalo.

4

Ja sam i pesnik i jedan od „svakovića“ svoje zemlje. Živim, kako u poeziji tako i u svakodnevnom iskustvu, sa manipulisanim strahom, neznanjem, kulturnom pometnjom i društvenim antagonizmom, koji se tiskaju na tektonskoj raselini jedne imperije. Za svog života, videla sam pucanje spona između pravâ i građanâ, kada su obični „svakovići“, bili oni pesnici ili ne, politiku prepustili jednoj političkoj klasi rešenoj da prigrabi osnovne resurse, zajedničke posede čitavog sveta, i da ih stavi pod privatnu kontrolu. Kada je demokratija ostavljena na milost i nemilost pljačkaškim pohodima „priznatih“ zakonodavaca, onih koji na aukciji ponude najviše. Ukratko, kriminalnim elementima.

Obični, siti i zadovoljni Amerikanci skretali su pogled kad su naše bratsko-blizanačke partije – Demokratska i Republikanska – u stranim zemljama podržavale diktature protiv svenarodnih pokreta; dok su njihove tajne agenture, putem mučenja i atentata, putem isporuke oružja i vojne obuke, podupirale represivne partije i režime u ime antikomunizma i naših „nacionalnih interesa“. Zašto smo verovali da će fašistički metodi, podiranje građanskih i ljudskih prava, ostati ograničeni, negde drugde? Zato što se mi, kao nacija, grčevito držimo samopravedničke lažne nevinosti, zatvaramo oči pred našim vlastitim scenarijem, pred unutrašnjim krvarenjem našeg političkog tela.

Ali unutrašnje krvarenje nije simptom koji se javlja iz čista mira. Čudesno vidovit kakav je bio, afroamerički pisac Džejms Boldvin pitao je svoju zemlju, pre četvrt veka: „Ako moga oca ne prepoznaješ, kako ćeš prepoznati ljude na ulicama Teherana?“

Ove godine, izveštaj Biroa za pravosudnu statistiku pokazuje da nam svaki sto trideset i šesti stanovnik čami iza rešetaka – mnogi su u pritvoru, bez presude. Da na jednog zatvorenog ili pritvorenog belog muškarca dolazi gotovo dvanaest crnih. Da su nam države sa najvišom stopom zatvaranja i pogubljenja upravo one sa najsiromašnijim stanovništvom.

Često slušamo kako – za razliku od, recimo, Nigerije ili Egipta, Kine ili nekadašnjeg Sovjetskog Saveza – Zapad ne hapsi pisce disidente. Ali kad sistem krivičnog pravosuđa jedne zemlje toliko mnoštvo ljudi šalje u zatvor – često na osnovu sumnjivih dokaza i kršenjem procesnog postupka – gde bivaju podvrgnuti torturi u jedinicama sa maksimalnim obezbeđenjem ili ćelijama za osuđeničke na smrt, prevashodno zbog boje kože i pripadnosti određenoj društvenoj klasi, onda je to po svojoj suštini – kao i po nameri – učutkivanje potencijalnih i stvarnih pisaca, intelektualaca, umetnika, novinara: čitave jedne inteligencije. Slučaj Mumije Abu-Džamala danas je međunarodni simbol, ali neće biti da je usamljen. Metodi Abu Graiba i Gvantanama odavno se primenjuju u zatvorima i policijskoj praksi Sjedinjenih Država.

Kakve sve ovo ima veze sa poezijom? Da li bismo došli ovamo, na ovakav skup, kad „sve ovo“ ne bi imalo nikakve veze sa poezijom? (Možemo zamisliti i druge koji su mogli biti ovde da politika nije u konfliktu sa književnošću.) Rečima Brehtovog Galileja, upućenim naučnicima u novonastalom komercijalnom dobu, ali jednako izazovnim i za umetnike: Za šta mi radimo?

Ali – nemojmo to nikad potcenjivati – unutar svake formalne, statističke, proklamovane nacije, diše i jedna druga: nacija neakreditovanih, nepodmireni, nepriznati skupina ljudi koji se iz dana u dan, sa žestokom imaginacijom i istrajnošću, suočavaju sa surovostima, izopštavanjima i poniženjima, odašiljući signale kroz te barijere – koje su često i doslovni kavezi – putem poezije, muzike, uličnog teatra, murala, video-radova, sajtova na internetu – kao i brojnih oblika neposrednog aktivizma.

I tome nema kraja: beleške za ovo predavanje započela sam prošlog marta, i duvao je toga dana hladan vetar, nad obalom uz koju živim lebdela je tupa bela svetlost. Kiša je lila mesec dana. Ubitačan osećaj ćorsokaka, beskonačne zime, beskonačnog rata.

U poslednjoj nedelji marta, nacrt drakonskog i ciničnog antiimigrantskog zakona predstavljen je Kongresu i usvojen u Predstavničkom domu. Kao što je većini ovde poznato, vitalni sektori zapadnih ekonomija zavise od jeftine radne snage i društvene ranjivosti ekonomskih izbeglica – naročito, u Sjedinjenim Državama, onih južno od granice. Prema tom aktu, postalo bi teško krivično delo ne samo zaposliti „ilegalnog“ imigranta, nego i pružiti mu medicinsku pomoć, pa čak i vodu i hranu. Između Sjedinjenih Država i Meksika, te ekonomske imigrante zaustavljala bi granica nalik na odbrambeni bedem. Licemerje i flagrantan rasizam predloženog zakona odmah dižu na noge ogroman broj građana. Vođe pojedinih zajednica šire vest o tome, najavljuju protestna okupljanja preko hispanskih radio-stanica. Iznenada – mada takvi događaji nikad nisu stvarno iznenadni – masovne protestne povorke izlivaju se na ulice Los Anđelesa, Čikaga, Njujorka, Detroita, Atlante, Denvera,

Hjustona i drugih većih i manjih centara – najveće demonstracije u istoriji mnogih od pomenutih gradova. I nisu to samo ljudi iz Meksika i Srednje Amerike, već i grupe imigranata iz Azije, Afrike, sa Kariba i Filipina, iz arapskoameričkih zajednica: porodice, studenti, aktivisti, sindikati, klirici, mnogi uz rizik da budu otpušteni ili deportovani, marširaju protiv predložnog zakona. Milioni ljudi. Pokret radničke klase drugačiji od onih koji su mu prethodili. Nova artikulacija dostojanstva i solidarnosti. I jedna nova politizovana generacija koja izrasta delom i iz tih protesta – kroz, recimo, koaliciju mladih Latinosa i Afroamerikanaca.

Naravno, zahuktava se i mnogo masovniji politički otpor – dovoljno je pomenuti Čijapas, Sijetl, Buenos Ajres, Ženevu, Porto Alegre, Karakas, Mumbaj, ulice Pariza i drugih evropskih gradova – da i ne govorim o ženskim i starosedelačkim pokretima širom sveta, koji nikad nisu ni nestajali sa scene – te pokretima gej i lezbejskog oslobođenja koji se udružuju sa ostalima, a često i nastaju iz njih.

5

Nadam se da nikad neću idealizovati poeziju – dovoljno je već trpela zbog toga. Poezija nije lekovita mast, emocionalna masaža, oblik lingvističke aromaterapije. Kao što nije ni plan akcije, ni uputstvo za upotrebu, niti bilbord. Univerzalna Poezija ionako ne postoji, samo poezije i poetike, i neprekidni tokovi isprepletanih istorija kojima ove pripadaju. Ima tu prostora, neophodnog štaviše, kako za Nerudu tako i za Sesara Valjeha, za Pjera Paola Pazolinija i Alfonsinu Storni, za Odri Lord i Emea Sezera, za Ezru Paunda i za Neli Zaks. Poezije nisu ništa čistije ni jednostavnije nego što su to ljudske istorije. Poezija je, kao i svila, kafa, ulje ili ljudsko telo, imala svoje trgovačke puteve. I postoje kolonizovane poetike i otporne poetike, a prenošenju preko granica nije lako ući u trag.

Volt Vitmen svoju poeziju nikada nije razdvajao od svoje vizije američke demokratije – vizije stavljene na ljuto iskušenje u Građanskom ratu koji se vodio zbog ekonomije ropstva. Pred kraj života, on je „poetsko predanje“ opisao kao „jedva čujni razgovor u suton, između sagovornika udaljenih ili skrivenih, iz kog razabiramo tek isprekidano mrmljanje“ – opskurnost koja, danas bismo mogli reći, karakteriše i samu demokratiju.

Ali isto tako i ona „mračna vremena“ za koja nas je Bertolt Breht uveravao da će u njima i o njima biti pesme.

Poeziju optužuju za „estetizovanje“, pa otuda i saučesništvo u brutalnim realnostima moći, u praksama kao što su kolektivna kazna, tortura, silovanje i genocid. Istu optužbu priziva i znamenita Adornova teza da „posle Holokausta nije više moguće pisati pesme“ – koju je Adorno kasnije porekao i koju je u praksi odbio da sledi čitav niz jevrejskih pesnika. Ne mislim sada samo na pesnike aktivne posle Drugog svetskog rata poput Celana, Edmona Žabesa, Neli Zaks, Kadje Molodovske, Mjurijel Rukajzer, Irene Klepfis. Mislim i na savremene pesme iz Izraela u nedavno objavljenoj zbirci koju čitam u prevodu: *Gvozdenim perom: Protestna poezija na hebrejskom, 1980–2004*, čiji je žar podstaknut čudovišnom politikom i praksom izraelske okupacije Palestine. Tamo – pesme disonantne, surove lepote, od kojih neke umeću slike Okupacije u samo srce izraelskog domaćeg života:

*...Otvaram vrata frižidera
i vidim uplakanu zemičku,
vidim krišku krvarećeg sira,
rotkvu prinuđenu da proklija
od struje u žicama
i udaraca pesnicama.
Meso izloženo na tacni
govori o posteljicama
odbačenim kod barikada na putu...*

Aharon Šabtaj, „Ograda“ (prev. Piter Kol)

– ili pak nagoveštavaju kako sama pesma podnosi to što zna:

*Pesmi ne nude meso i voće
na srebrnoj tacni po noći,
a po danu joj usta ne žude
za zlatnom kašikom i pričesnim hlebom.
Izgubljena, ona luta drumovima Bejt Džale,
vrluda kao pijanac ulicama Vitlejema,
putem tebe tražeći uzalud,
tragajući u žbunju za senkom tvoje senke.*

*Tik uz grudi, duša sedi
sklupčana kao dečak u vreći za spavanje
suva kao cvetna lukovica zabijena u grlo.
Tada pesma oseti da dalje ne može
lutati ka izbegličkom kampu,
ka begunčevoj kolevci
po letnjoj sparini Obećane zemlje
na putu u katastrofu.*

Rami Sari, „Tražeći zemlju“ (prev. Liza Kac)

Jesu li ovakve pesme „delotvorne“? Kako ćemo o tome suditi na dan kada Izrael nasiljem krči put do Gaze, zasipajući Liban kasetnim bombama? Jednako kao i aktivista, pesnik (koji može biti i jedno i drugo), mora računati sa katastrofom, očajanjem i iscrpljenošću – sve to, takođe, spada u građu.

A u takvim vremenima – kad je voda zatrovana, kad se kanalizacija izliva u kuće, kad je vazduh nemoguće udahnuti zbog prašine od razorenih škola i bolnica – poezija se mora boriti za dah.

Pa opet, da je poezija zanemela nakon svakog genocida u istoriji, poezije u svetu više ne bi ni bilo, a ovaj bi skup mogao imati drugu temu: „Smrt pesme“, recimo?

Ako „estetizovanje“ znači da olako prelazimo preko nečovečnosti i surovosti, da ih primamo tek kao dramatične prilike za umetnika umesto kao strukture moći koje treba ogoliti i demontirati – mnogo toga zavisi od reči „tek“ i „umesto“. Oportunizam nije isto što i angažovana pažnja. Ali možemo, takođe, „estetsko“ definisati, ne kao privilegovano i od

sveta izdvojeno prikazivanje ljudske patnje, već kao najavu osvešćenja, otpora, koje totalizujući sistemi nastoje da zatru: umetnosti koja u nama poseže za onim što je još uvek strastveno, još uvek nezastrašeno, još uvek neugašeno.

Poezija se otpisuje i po drugim osnovama: (1) ona nije „proizvod“ za masovno tržište; ne prodaje se po aerodromskim kioscima i rafovima samoposluga; (2) stvarni podaci o potrošnji poezije ne mogu se kvantifikovati na kasi kod izlaza; (3) previše je „zahtevna“ za prosečan um; (4) previše je elitistička, ali se bogataši za nju ne nadmeću kod Sadebija. Ona je, ukratko, suvišna. Ovo bi se moglo nazvati slobodnotržišnom kritikom poezije.

Postoji, zapravo, čudna povratna sprega između ovih ideja: ili je poezija nedostatna, nemoralna čak, u suočavanju sa ljudskom patnjom, ili je neisplativa, dakle beskorisna. Kako god okrenemo, nama pesnicima ostaje da pognemo glavu ili da pokupimo prnje. Pa opet, svuda u svetu, transfuzije poetskog jezika imaju potencijalnu, a bezmalo i doslovnu, moć da ljude održe u životu – pa i više od toga.

Dve crtice iz novijih vesti. Jedna je naslov iz *San Francisko Kronikla* od 17. jula 2005:

PISANJE POEZIJE BILO JE MELEM
KOJI JE ZATVORENIKE U GVANTANAMU
SPASAVAO OD LUDILA

Storija prati jednog Pakistanca, Abdula Rahima Muslima Dosta, uhapšenog u Avganistanu i držanog bez optužnice u američkom logoru Gvantanamo. Ispisao je tamo hiljade stihova na pašunskom, prevodio arapsku poeziju na pašunski, isprva noktom urezujući stihove na čaše od stiropora. Navodi se izjava njegovog brata, i sabrata iza rešetaka, koji je rekao: „Poezija nam je bila oslonac i psihološka potpora... Mnogi su tamo pomerili pameću. Znam četrdeset-pedeset zatvorenika koji su poludeli.“

Ti ljudi, pritvoreni kao teroristi (oslobođeni tri godine kasnije), okretali su se poeziji u ponorima Gvantanamo kako bi sačuvali zdrav razum, zadržali svest o sebi i svojoj kulturi. Tako su, nekada, i kineski imigranti u Kaliforniji s početka dvadesetog veka, pritvoreni u barakama na ostrvu sred Zaliva San Francisko, ispisivali svoje ideograme gneva i usamljenosti po zidovima toga zatvora.

Ali ponekad poezija pronade i one koji za njom nisu tragali.

U izraelskom dnevniku *Harec* od 7. novembra 2004, nalazimo članak Davida Zonšajna, bivšeg komandira u Izraelskim odbrambenim snagama koji je unutar IOS-a postao organizator i vođa antiokupacionog pokreta Hrabrost odbijanja. Zonšajn slučajno nailazi na stihove iz jedne pesme Jicaka Laora i beleži svoj utisak:

Čitanje ovih stihova odmah nakon brutalnih mesec dana rezervističke službe, ispunjenih osećajem pravednosti odabranog puta, uopšte nije bilo lako. Sećam se jednog uznemirujućeg trenutka kad sam pomislio da čitam nešto što mi je zabranjeno da vidim. Šta je bilo to nešto, nisam znao, ali istog tog petka krenuo sam u potragu za svim knjigama Jicaka Laora koje bi se u knjižarama mogle naći.

Zonšajn nastavlja:

Osećaj misije s kojim sam pristupio ISO-u zasnivao se... na... bolno jednostavnoj poruci da ni po koju cenu nećemo dozvoliti da se Holokaust nad evropskim Jevrejima ikada ponovi, a što je više moralna cena pekla, osećaj misije samo se pojačavao... ja sam borac za slobodu... nisam okupator, nisam surov, svakako nisam nemoralan...

Nešto u Laorovim tekstovima obraćalo se izvesnom mestu u meni samom koje je dotle bilo zatvoreno i poricano...

I eto, dakle, imam dvadeset osam godina, vraćam se kući posle još jednog meseca rezervističke službe u Gazi, i odjednom sebi postavljam pitanja koja polako prodiru i kroz oklop pravедništva... u koji su me odenuli pre dosta godina. I snažne Laorove reči stalno mi odzvanjaju u ušima: „S takvom poslušnošću? S takvom poslušnošću? S takvom poslušnošću?“

Otkad sam odbio da služim na teritorijama i otkad je osnovan Omec Lesarev (Hrabrost odbijanja), uvek se iznova vraćam Laorovim tekstovima..

...Taj glas pripada poetskoj personi kroz čiji život prolazi „situacija“ i dotiče sve što je njegovo, grabi ga čvrsto i objija da ode. Dete, žena, noćni sati probdeveni u samoći, svaki teroristički napad, svaki čin okupacije, svaka moralna nepravda – sve je to potpuno lično.

Reč je tu... o poeziji koja ne traži potvrdu od roditelja, niti bilo kakvu potvrdu, poeziji koja oslobađa od ograničenja kritičkog diskursa, i poeziji koja... pronalazi ono nezavisno mesto koje se buni i odbija.“

Da li je Laorova poezija bila „delotvorna“? Da li je Zonšajnov angažman bio „delotvoran“? U ovom ili onom smislu reči, u bilo kom trenutku, kako ćemo to izmeriti? Ako kažemo „ne“, znači li to da dižemo ruke od poezije? Ili od otpora? S takvom poslušnošću?
„Nešto što mi je zabranjeno da vidim.“

6

Kritički diskurs o poeziji malo šta govori o svakodnevnim uslovima našeg materijalnog postojanja, prošlog i budućeg: kako se oni odražavaju na osećajni život, na nevoljne ljudske reakcije – kako načas vidimo maglinu dima u vazduhu, zapažamo par cipela u izlogu, ženu zaspalu u svom autu ili grupu muškaraca na uglu, kako čujemo brujanje helikoptera ili kišu na krovu ili radio-muziku sa gornjeg sprata, kako susrećemo ili izbegavamo pogled suseda ili neznanca. Taj nam pritisak iskrivljuje ugao gledanja, priznavali mi to ili ne. Mnoštvo dobro sročениh, banalnih pesama, kao i mnoštvo eseja o poeziji i poetici, ispisuje se kao da takvi pritisci ne postoje. Ali to samo razotkriva njihovo postojanje.

Čuje se ponekad i stav da politizovane emocije pripadaju samo „potlačenima“, „obespravljenima“ ili „uvređenima“, ili pak površnom liberalizmu. Da li je još uvek kontroveržno reći da i naoko neangažovana poetika može govoriti političkim jezikom – jezikom uçaurenog samozadovoljstva, pasivnosti, oportunitizma, lažne neutralnosti – ili da je takva poezija, rečima Majakovskog, možda samo „kartonski konj“?

Ali kad nam poezija položi ruku na rame, kao što je Davidu Zonšajnu učinila pesma Jicaka Laora, onda smo, gotovo telesno, dirnuti i potreseni. Otvaraju se pred nama putevi imaginacije, koji ruše ona zalupljena i zavravljena vrata, onu bodljikavu žicu, onaj sirovi diktum „Nema alternative“.

Naravno, baš kao i svest iza nje, iza svake umetnosti, poezija može biti duboka ili plitka, vizionarska ili praznorečiva, vidovita ili zaglavljena u već prevaziđenom trendu. Šta daje za-

mah gramatici i sintaksi, zvukovima, slikama – jesu li to stegle literarnosti, fundamentalizma, profesionalizma – nekog zakržljalog jezika? Ili je to moćni mišić metafore, koji snagu crpe iz sličnosti u različitome? Onaj moćni mišić u slobodnom grlu?

Volela bih da iznesem jedan predlog: Ako tražimo graničnu liniju, nju treba povući ne toliko između sekularizma i vere, koliko između onih za koje jezik ima metaforičku gustinu i onih za koje su to puke formule – upotrebljive za represiju, manipulaciju, prazna obećanja kojima se obezbeđuje poslušnost.

A jednako se takva linija može povući i između ideološki poslušnog stihoklepstva i jedne angažovane poetike koja nosi teret nepoznatog, neistraženog, neostvarenog, naporedo sa neodložnom potrebom da se izjasni za ili protiv.

7

Antonio Gramši, razmatrajući kulturu budućnosti, pisao je da se „novi“ individualni umetnici ne mogu proizvoditi veštačkim putem: umetnost je deo društva – ali da mi, zamišljajući novo socijalističko društvo, zamišljamo jednu novu vrstu umetnosti koju sada i ovde ne možemo predvideti. „Moramo govoriti“, pisao je Gramši, „o borbi za novu kulturu, to jest, za nov moralni život koji mora biti intimno povezan sa novom intuicijom života, sve dok ova ne preraste u nov način osećanja i viđenja stvarnosti, u svet, dakle, intimno ukorenjen u ‘mogućim umetnicima’ i ‘mogućim umetničkim delima’.“

Neophodno je, u svakom postojećem društvu, ustanoviti razliku između „avangarde koja je uvek ista“ – onoga što jedan moj prijatelj naziva „poezijom lažnih problema“ – i poetike koja na granici kopna i mora traga za transformativnim smislom onoga što se danas može misliti i reći. Pišući o arapskoj poeziji, Adonis podseća arapske pesnike da „modernost mora biti kreativna vizija, ili neće biti ništa više nego moda. Moda zastareva od časa kad se rodi, dok je kreativnost bezvremena. Otuda ni svaka modernost nije kreativnost, ali je kreativnost večno moderna.“

Za sada, poezija ima sposobnost da nas podseća – na svoj način i svojim sredstvima – na nešto što nam je zabranjeno da vidimo. Na jednu zaboravljenu budućnost: još nestvoreno mesto čija moralna arhitektura ne počiva na vlasništvu i razvlašćenosti, potčinjavanju žena, torturi i podmićivanju, izopšteniku i plemenu, već na neprekidnom redefinisavanju slobode – te reči koju danas u kućnom pritvoru drži retorika „slobodnog“ tržišta. Ta budućnost koja uveliko teče, toliko puta otpisivana, još uvek je u našem vidokrugu. Širom sveta, njeni se putevi iznova otkrivaju i izumevaju: kroz kolektivnu akciju, kroz mnoštvo umetničkih formi. Njen osnovni preduslov jeste povraćaj i preraspodela svetskih resursa koje je mnoštvu preotela jedna manjina.

Prisutni su ovde, uz Hjuja Makdermida, i drugi duhovi: Kaifi Azmi. Vilijam Blejk. Bertolt Breht. Gvendolin Bruks. Eme Sezer. Hart Krejn. Roke Dalton. Ruben Dario. Robert Dankan. Faiz Ahmad Faiz. Foruk Farohzad. Robert Hajden. Nazim Hikmet. Bili Holidej. Džun Džordan. Federiko Garsija Lorka. Odri Lord. Bob Marli. Vladimir Majakovski. Tomas Makgrat. Pablo Neruda. Lorin Nideker. Čarls Olson. Džordž Open. Vilfred Oven. Pjer Paolo Pazolini. Dalija Ravič. Edvin Rolf. Mjurijel Rukajzer. Leopold Sengor. Nina Simon. Besi Smit. Sesar Valjeho.

Ova imena, uzgred budi rečeno, ne navodim kao kanon: sve su to glasovi izmešani u jednom dugom razgovoru, dugoj turbulenciji, u velikoj, polemičkoj i često osporavanoj tradiciji, kako u poeziji tako i u politici. U tradiciji radikalnog modernizma, koja slobodno krstari s kraja na kraj mape poezije. U tradiciji onih koji su pisali nasuprot tišini u vlastitom mestu i vremenu. Bez nje – kako u poeziji tako i u politici – ovaj svet je neodgonetljiv.

Pita me jedan prijatelj: A gde su tu Bodler, Emili Dickinson, T. S. Eliot, Džerard Menli Hopkins, D. H. Lorens, Montale, Silvija Plat, Ezra Paund, Rembo, Rilke, Volas Stivens, Jejts? U kontekstu pomenutog razgovora, njihove pesme gore novim plamenom, signali bleskaju preko spornih, čak i zatrovanih vodâ. Ne govorim o književnoj „intertekstualnosti“ niti o „svetskoj poeziji“, već o onome što je Mjurijel Rukajzer tvrdila da poezija može biti: *razmena energije*, koja, menjajući svest, može dovesti do promene u *postojećim uslovima*.

Prevođenje tu razmenu energije može i da izneveri i da omogući. U svom osećaju svega što poezija može biti, oslanjam se – danas i oduvek – upravo na prevođenje: na prenošenje, na trgovačke puteve jezika i književnosti. A pitanja o tome ko biva preveden, ko su prevodioci, ko i kako obavlja prateće poslove i vrši distribuciju, istovremeno su, u svetu poremećene ravnoteže moći i jezika, i politička pitanja. Imajmo na umu da je Trougaona trgovina³ sušto oličenje agonije prevođenja.

U svojoj knjizi *Poetika odnosa*, Eduar Glisan razmišlja o transmucijama poniklim iz ambisa takozvanog Srednjeg prolaza.⁴ O Karibima beleži ovo:

...sve i ako je tebe, prvobitnu žrtvu, to iskustvo [ambisa] učinilo... izuzetkom, ono je postalo zajedničko, a nas, potomke, učinilo je jednim narodom među svim drugima. Narodi ne žive od izuzetaka. Odnos se ne gradi na stvarima koje su nam strane nego na zajedničkom znanju...

Zato se i držimo poezije... Sebe poznajemo kao delove i kao masu, u nepoznatom koje ne uliva strah. Oglašavamo se svojim poetskim glasom. Naše su barke otvorene, i širimo jedra za svakoga.

I konačno: uvek u poeziji postoji nešto što izmiče razumevanju, što se ne može opisati, što će nadživeti našu revnu pažnju, naše kritičke teorije, naše učionice, naše pretpočne argumente. Uvek postoji (citiram pesnika i prevodioca Amerika Ferarija) „to neizrecivo u kojem, možda, prebiva jezgro živog odnosa između pesme i sveta“.

Živ odnos između pesme i sveta: zahtevno znanje, operaciona sala u kojoj pesnik, angažovan, nastavlja da radi.

Santa Kruz, Kalifornija, 2006.

*(S engleskog prevela **Arijana Božović**)*

³ Atlantska trgovina robljem, čija je ruta na pomorskim kartama tvorila trougao: Evropa–Afrika–Amerika–Evropa. (*Prim. prev.*)

⁴ Etapa u Trougaonoj trgovini – iskrcavanje afričkih robova u lukama Srednje Amerike, gde su ih razmenjivali za robu i sirovine namenjene evropskom tržištu. (*Prim. prev.*)

LITERATURA:

- Adonis. *An Introduction to Arab Poetics*. Prev. Catherine Cobham. Austin: University of Texas Press, 1997.
- Brutus, Dennis. *Poetry and Protest: A Dennis Brutus Reader*. Prir. Lee Sustar i Aisha Karim. Chicago: Haymarket, 2006.
- Cárdenas, José. "Young Immigrants Raise Voices, and Hopes", *St. Petersburg (Florida) Times*, 13. maj 2006.
- Coghlan, Thomas. "Writing Poetry Was the Balm That Kept Guantanamo Prisoners from Going Mad", *San Francisco Chronicle*, 17. juli 2005.
- Foot, Paul. U: *International Socialist Review* br. 46 (mart–april 2006).
- Franklin, H. Bruce. "The American Prison and the Normalization of Torture" <http://www.historiansagainstwar.org/resources/torture/brucefranklin.html>.
- Glissant, Édouard. *Poetics of Relation*. Prev. Betsy Wing. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997.
- Gramsci, Antonio. *Selections from Cultural Writings*. Prir. David Forgacs i Geoffrey Nowell-Smith. Prev. William Boelhower. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985.
- Holmes, Richard. *Shelley: The Pursuit*. New ed. New York: New York Review of Books, 2003.
- Lai, Him Mark, Genny Lim i Judy Yung. *Island: Poetry and History of Chinese Immigrants on Angel Island, 1910–1940*. San Francisco: Hod Doi, 1980.
- MacDiarmid, Hugh. *Collected Poems of Hugh MacDiarmid*. Prir. John C. Weston. New York: Macmillan, 1967.
- Mayakovsky, Vladimir. *How Are Verses Made?* Prev. G. M. Hyde. New York: Jonathan Cape/Grossman, 1974.
- Ritsos, Yannis. *Yannis Ritsos, Selected Poems 1938–1988*. Prir. i prev. Kimon Friar i Kostas Myrsiades. Brockport, N.Y.: BOA, 1989.
- Scully, James. *Line Break: Poetry as Social Practice*. Predgovor: Adrienne Rich. Willimantic, Conn.: Curbstone, 2005.
- Stocking, Marion. "Books in Brief", *Beloit Poetry Journal* 56 (leto 2006).
- Vallejo, César. *Trilce*. Prev. Clayton Eshleman. Uvod: Américo Ferrari. New York: Marsilio, 1992.
- White, Elizabeth. "1 in 136 U.S. Residents behind Bars: U.S. Prisons, Jails Grew by 1,000 Inmates a Week from '04 to '05", *Associated Press*, 22. maj 2006.
- Whitman, Walt. *Walt Whitman: Complete Poetry and Collected Prose*. Prir. Justin Kaplan. New York: Literary Classics of the United States, Library of America, 1982.
- Zonsheine, David. "A Personal and Political Moment", *Ha'aretz*, 7. novembar 2004.